

Māra Kiope

Nacionālās identitātes intelektuālās dimensijas atklāšanās profesora Staņislava Ladusāna, *SJ* dzīves liecībās

2008. gada naktī no 3. uz 4. septembri Romā, *Societas Jesu* jeb Jēzus Sadraudzības ordeņa ģenerālkūrijas Rakstnieku namā, mūžībā aizgāja Baznīcas vēsturnieks, Vatikāna radio Latviešu programmas ilggadējais vadītājs jezuītu tēvs Staņislavs Kučinskis. Viņš bija pēdējais no tiem septiņiem Latvijas jezuītiem, kas pirms Otrā pasaules kara bija uzsākuši ceļu jezuīta profesijā nolūkā kalpot, kā saka jezuītu devīze, lielākam Dieva godam un – Latvijas labumam.

Priesteris Jāzevs Pudāns, *SJ* pēc Baznīcas tiesību studijām Ļubļinā atgriezās Latvijā 1938. gadā, bet 1941. gada 14. jūnijā padomju varas iestādes viņu arestēja un izsūtīja uz Vjatkas koncentrācijas nometni, kur viņš mira 1942. gada 15. jūnijā. Priesteris Longins Lapkovskis, *SJ* 1938. gadā atgriezās Latvijā pēc filozofijas licenciāta grāda iegūšanas Gregora Pontifikālajā universitātē Romā un paspēja strādāt par filozofijas lektoru LU Teoloģijas fakultātē. Viņu padomju vara arestēja 1951. gadā par „pretpadomju aģitāciju un propagandu”. Tēvs Longins pēc 10 ieslodzījuma gadiem Baškīrijā atgriezās Latvijā un kalpoja par priesteri līdz pat savai nāvei 1995. gadā.¹

Tā paša gada sākumā mūžībā jau ir aizgājis jezuītu tēvs Vladislavs Treibšo, kurš 1938. gadā bija atgriezies Latvijā. Visu mūžu tēvs Vladislavs bija kalpojis Rīgas sv. Franciska baznīcas draudzē un ilgā mūža nogalē, būdams 90 gadu vecumā, viņš joprojām pārsteidza ar jezuītam atbilstīgu – precīzi ievērotu dienas režīmu un intelektualitāti, sākdams studēt franču valodu. 1990. gada 31. martā profesors S. Ladusāns raksta viņam vēstuli no Riodežaneiro, iesākot to ar vārdiem: „Ir liels prieks un laime rakstīt Jums tieši.”² Te jāpievērš uzmanība vārdam „tieši”, kas visticamāk nozīmē, ka S. Ladusāns pirmoreiz raksta vēstuli uz V. Treibšo dzīvesvietu, nosūtot to pa oficiālajiem pasta kanāliem. Domājams, ka saziņa starp abiem jezuītiem ir pastāvējusi arī iepriekšējos padomju okupācijas gados, taču tolaik – kā jau vispār Baznīcas dzīvei svarīgas dokumentācijas apmaiņa ar ārvalstīm, tā arī jezuītu sarakste būs notikusi konspiratīvā veidā. Tā, piemēram, ārzemju pavalstnieks kā tūrists ierodas Lietuvā un nodod rakstisku vēstījumu uzticamam Baznīcas pārstāvim. Tālāk, teiksim, kāda pavisam vienkārša lietuviešu lauku sieviņa no Viļņas pievārtes dodas ceļā uz Rīgas tirgu un nogādā vēstuli adresātam Rīgā... Bet nupat, kā raksta S. Ladusāns: „Laiki ir mainījušies. *Laus Deo!* [...] Es te organizēju pamazām ceļojumu uz Latviju, domāju, tas notiks 1990. gada otrajā pusē. [...] Lūdzu atsūtiet man ātri atbildes uz diviem jautājumiem. Pirmkārt, jautāju, vai es varu braukt priesterā tērpā? Domāju braukt no Romas. Liekas, būs jābrauc uz Maskavu un no turienes uz Rīgu.” Otrkārt, profesors S. Ladusāns skaidro ar ielūguma sagatavošanu saistītus jautājumus, lai iegūtu atļauju iebraukt Latvijā, un pabeidz vēstuli ar vārdiem: „Lūdzu sveicināt Draugus. [...] Lūdzu citus padomus.” Un parakstās: „Novēlēdams sevi [Dieva aizgādībai] lūgšanās, *in Christo Domino* P. Staņislavs Ladusāns, *sj.*” V. Treibšo no Rīgas atbild:³ „Grūti aprakstīt to prieku, kādu man sagādāja Jūsu vēstule un ziņa, ka pēc tik ilgiem gadiem vēl varēsim satikties. [...] Pricējās arī, ka Jūs pa šo laiku paspējāt ne tikai pats sasniegt zinību kalngalus, bet jau vairākus gadu desmitus ar panākumiem virzāt cilvēku prātus uz Dieva atzišanu ne vien Brazīlijā, bet pat visā Amerikā. Jūsu teicamās darbības atskaņas dzirdamas arī mūsu zemē – Jūsu dzimtenē. Apsveicu!” Uz S. Ladusāna jautājumu par apģērbu, V. Treibšo paskaidro, ka priesterā tērpu – sutanu garīdznieki valkā baznīcā, ārpus tās dažī melnā kreklā iestiprina *koloratkas* gabalu jeb balto apkaklītes ieliktni, kādu nēsā garīdznieki. Es, raksta V. Treibšo, pa

vecam ieradumam mājās staigāju sutanā ar jostu, bet pa pilsētu – melnā vai pelēkā uzvalkā.

Vēstulē autors piemin vēl vienu no septiņiem Latvijas jezuītiem – Pāvilu Beču, kurš pēc Otrā pasaules kara strādāja Austrālijā, kur mira Sidnejā 1994. gadā. Jūlijs Umbraško, kurš 1933. gadā uzsāka studijas Polijā kopā ar jezuītu novītiem Ladusānu, Beču un Kučinski, 1936. gadā ordeni atstāja. Pārējie trīs, būdami kādu desmitgadi jaunāki par priesteriem Treibšo, Pudānu un Lapkovski, ārzemēs vēl turpināja gatavošanos jezuītu profesijai laikā, kad Latviju okupēja padomju karaspēks 1940. gadā. Pēc kara, kad kļuva skaidrs, ka Latvijā šie latviešu jezuīti nevar atgriezties, viņi turpināja misiju darbu ārzemēs, tomēr nekad neaizmirsā savu dzimteni un tautu. Tā profesors S. Ladusāns akadēmiskajās runās vienmēr piemin, ka ir latvietis, un „stāsta par Latvijas stāvokli marksisma iespaidā [...] privātās un amata izpildes lūgšanās viņš arvien piemin mūsu tautas likteni”⁴. Arī personiskajā sarakstē atklājas profesora dziļā un dabiskā sākotnējās piederības tradīcijas izjūta. Tā, piemēram, vēstuli poļu draugiem Krakovā viņš paraksta: „Staņislavs Ladusāns, *sj, Lotysz*”, tātad – „Latvietis”⁵.

Arī par raksta sākumā minēto jezuītu tēvu S. Kučinski piemiņas rakstā teikts, ka viņš bieži atcerējies bērnību, skolas gadus, ceļu, kas ziemā mērota pāri ledū sasalušajam Rāznas ezeram: „Latgale bija vienmēr tuva tēva Staņislava sirdij, lai arī dzīves gadi lielākoties aizvadīti tālu no dzimtajām mājām. [...] Kā pieredzējis vēsturnieks un īstens savas dzimtās zemes patriots viņš augstu vērtēja visas latviešu tautas vienotību.” Raksta autore cieņpilnā atturībā piemin jezuīta Staņislava Kučinska dzīves noslēguma fakticitāti,⁶ kas spilgti izsaka to, kā eksistences vienkāršās situācijas spēj izteikt garīguma augstākās virsotnes. Tēvs Staņislavs pēdējos dzīves mēnešus pavadīja, būdams smagi slim, un, kā ir teikuši aculiecinieki, vienīgie vārdi, ko viņš pa laikam iesaucies itāliešu valodā, bija: „Jūdziet zirgus, man jādodas uz Tēva mājām!” Šeit ar nolūku rakstīts lielais „T” burts, jo ir skaidrs, ka bērnības atmiņu tēli kļūst par cilvēka dzīves piepildījuma un pārejas mūžībā simboliskiem izteicējiem. Varam labi iztēloties tēva Kučinska bērnības Latgali, pateicoties tās vizualizācijai J. Streiča filmā „Cilvēka bērns”. Jāteic, šīs filmas nobeigumā attēlota svarīga patiesa un dzīva garīguma iezīme, – lai atceramies ainu, kā Boņuks iemieg un Dievmāte nes viņu uz rokām; mainās epizode un redzam, ka Boņuku, ietinusi lakatā, nes viņa māte. Eksistences vienkāršo situāciju un

augsto garīgo patiesību savstarpējā konvertējamība, var teikt, spoži raksturo cilvēka personas identitātes nacionālās un reliģiskās dimensijas savstarpējību.

Tomēr šajā rakstā uzmanību gribētos pievērst mūsu nacionālās identitātes intelektualitātes dimensijai, izmantojot S. Ladusāna, *sy* dzīves liecības, kas atrodamas Eiropas valstu jezuītu arhīvos. Nacionālās identitātes problēmas analītiķu jau lieliski veikuši kolēģi filozofi Letonikas 3. kongresam veltīto rakstu krājumu pirmajā grāmatā, tādēļ šajā rakstā ir iespējams pievērsties jautājumam par latviskās identitātes jaunu, vēl vairāk atklājamu un aprakstāmu aspektu – intelektualitāti. Šāds ieskats papildina filozofu veikumu Letonikas programmā, sagatavojot izcilu latviešu filozofu intelektuālās biogrāfijas, tas tiešām ir aktuāli patlaban, kad mūsu sabiedrībā līdzās ētiskās, ekonomiskās un politiskās recesijas procesiem ir vērojami antiintelektualitātes, antikultūras un bezgarīguma jeb *tukšību tukšības, niecību niecības* diktatūras veidošanas mēģinājumi.

Tādējādi, aplūkojot mūsu nacionālās identitātes intelektualitātes dimensiju Staņislava Ladusāna dzīves liecībās, meklējot tradīcijas un individuālās dzīves kopsaistības un samēru, **vispirms ir jāpievēršas profesora garīgās un intelektuālās formācijas avotu apskatam.**

Profesora S. Ladusāna bērnības un jaunības gadu vide ir 20. gadsimta divdesmito gadu Latgale, kas, salīdzinot ar citiem Latvijas novadiem, gan dzīves līmeņa, gan materiālās rocības, gan izglītības ziņā bija daudz nelabvēlīgākā situācijā.⁷ Šī – kā to mēdz saukt – *atpalcība* Latgalē bija ieviesusies kāda pusotra gadsimta laikā, jo vēl 17. un 18. gadsimtā visos Latvijas novados bija apmēram līdzīgs attīstības līmenis izglītības un kultūras dzīves jomās.⁸ Varētu pat teikt, ka ilglaicīgā skatījumā Latgales perspektīvas iezīmējās pat ļoti labas, pateicoties izglītības un zinātnes laukā spoži un neparasti efektīvi darbīgā jezuītu ordeņa klātbūtnei Latvijas austrumdaļā. No Daugavpils, uz kurieni no Cēsīm tika pārcelts jezuītu ordeņa sēdeklis, Lojolas Ignācija garīgie mantinieki izvērša aktivitātes visā t. s. poļu Inflantijā jeb Latgalē – tika atvērti jo daudzi misiju punkti un kolēģijas, kas ir jezuītu pārvaldītas mācību iestādes, kurās var izglītoties visi interesenti. Varbūt vēl daudz svarīgāk intelektualitātes dimensijas veidošanās sakarībā ir tas, ka jezuīti iedzīvināja tautā mīlestības uz izglītotību tradīciju, kas ir jebkura augsta zinātniska lidojuma augsne un pamatu pamats. Kā raksta M. Apels, jezuītu mūki vispirms paši iemācījās latgaliēšu valodu un tad sāka izplatīt

tautā lasītprasmi, lai nostiprinātu ticības un garīgo dzīvi ar drukātā vārda starpniecību, pašiem aktīvi tulkojot un sarakstot garīgo literatūru: „Šī jezuītu iekoptā tradīcija paredzēja, ka ikvienam katolim obligāti bija jāprot lasīt lūgšanu grāmatu. Pateicoties šai tradīcijai, vēlākos pārtautošanas laikos latgalieši spēja saglabāt tīru un skaidru savu valodu.”⁹ Jāpiekrīt Apeļam, ka jezuītu ordeņa veikums apmēram divsimt gadus ilgajā darbības laikā – līdz 1821. gadam, kad cariskajā Krievijā, to skaitā arī Latgalē, kas bija jau padarīta par Vitebskas guberņas sastāvdaļu, jezuītu ordeni aizliedz, – nozīmīgi ietekmēja Latgales kultūras un literatūras attīstību. P. Laizāns uzsver, ka kultūras līmeņu atšķirības starp latviešu novadiem – galvenokārt starp Latgali un pārējo Latviju – izveidojās pēc Latgales pievienošanas Krievijai 1772. gadā, jo īpaši pēc Polijas trešās dalīšanas 1795. gadā un poļu nemieriem 1831. un 1863. gadā.¹⁰ Tas ir, Krievijas varas iestādes īstenoja nāvējošu spiedienu arī uz poļu kādreiz pārvaldītajām teritorijām, arī Latgali, un 1865. gadā, divus gadus pēc poļu dumpja apspiešanas, aizliedz latīņu drukas lietojumu Latgalē. Kā raksta filoloģe S. Kālvāne, četrdesmit gadus līdz drukas aizlieguma beigām 1904. gadā tauta izmantoja vecās lūgšanu grāmatas, kas „vienlaikus bija arī pirmās mācību grāmatas, jo sniedza kaut nelielu priekšstatu par pasauli, kas atrodas aiz zemnieka dzimtbūtnieciskās sētas un muižas robežām. Lūgšanu grāmatas bija arī pirmās ābece, kurās mātes un vecsmātes, vēlāk arī speciāli algoti lasītpratēji, tautās saukti par *direktoriem* un *direktorkām*, mācīja bērnus lasīt. Citu skolu, kurās skanētu latviešu valoda, izņemot mātes skolu pie vērjamā ratiņa, nežēlīgākajā pārkrievošanas laikā nebija.”¹¹

Pamazām, sākot ar 19. gadsimta beigām, veidojas Latgales latviešu priesteru paaudze, kuras pārstāvji ir studējuši Pēterpils Garīgajā akadēmijā, viņi tulko, raksta, izdod grāmatas un periodiku, un latgaliski rakstītās literatūras uzplaukums no 20. gadsimta sākuma līdz pat padomju okupācijai ir viņu darba iznākums.¹² Vienlaikus jāpievērš uzmanība šo latviešu katoļu priesteru garīguma veidam, – tam pašam, par ko jau runāts iepriekš, – kad augstas patiesības ir saprotamas ikdienas pieredzē, kad radošā intelektualitāte iet roku rokā ar praktiskā prāta gudrību. Priesteri, kas veicina Latgales garīgo, politisko, sociālo un nacionālo atmodu ar intelektuālo darbību, vienlaikus sniedz lietpratīgus padomus lauksaimniecībā, mājturībā un daudzās citās praktiskās dzīves jomās. Tā, piemēram, monsiņjors Nikodemus Rancāns raksta par labākajām biškopības metodēm un norāda uz dravniecības nozīmību

plašākā reliģiskajā un morālajā kontekstā, jo bites vienmēr ir uzlūkotas kā čakluma tikuma piemērs, to sastrādāto vasku izmanto sveču liešanā, kuras baznīcā varam aizdegt Dieva godam. Tāda *augstā garīgā lidojuma* un praktiskās gudrības savienojamība reizumis izraisa pārsteigumu un pat neizpratni. Tomēr pētnieciskajā analītikā izskaidrojums ir rodams – šajā fenomenā ir iedzīvināts jezuītu garīgums, kas acīmredzot ir pārtapis Latgales reliģiskās un kultūras vides tradīcijā.

Tiesa, šī tradīcija kļūst atšifrējama vien pēc tam, kad ir iepazīta *Jēzus Sadraudzības* ordeņa darbība, kas tagad ir izdarāms, atšķirībā no padomju režīma gadiem, kad vienīgais veids – kā pieminēt *ko jezuītisku* – drīkstēja būt kādas īpaši nekrietnas un viltīgas rīcības nolamāšana, lietojot šo apzīmējumu, oficiālajā propagandā tādi, piemēram, bija „imperālistu plāni pret sociālistisko lielvalsti”. Jesuītu darbības vērtējums Latvijā, iepazīstoties ar daudziem avotiem, ir pat ļoti polarizēts – „tas svārstās no idealizācijas latviešu katoļu literatūrā līdz pat īpaši nomelnojošai attieksmei komunistu propagandas ietekmētajos darbos, tādējādi turpinot [...] „jesuītu briesmu” teoriju”.¹³

Patiesībā jezuītu darbība, ko nereti raksturo kā renesanses humānisma ideālu īstenojumu dzīvē barokālā laikmeta kontekstā, būtiski ietekmēja Eiropas jaunlaiku kultūras veidolu: jezuīti bija teologi, astronomi, matemātiķi, mediķi, fiziķi, filologi. Starptautiskajai akadēmiskajai sabiedrībai ir labi zināms vārdu savienojums „jesuītu filozofija”, kas ietver svētā Akvīnas Toma filozofijas radikālu atjaunotni un saistās ne vien ar slaveno Suareša vārdu vai Koimbras *otrās scholastikas* skolu, bet arī ar tomisma iekļaušanu izcilības līmeņa jezuītu universitātēs un kolēģijās, kas, bez pārspilējuma varētu teikt, ilgu laiku bija arī Eiropas izglītības sistēma. Jesuīti demonstrēja lielisku izpratni par dažādu atsevišķo zinātņu, jo īpaši dabaszinātņu, iekšējām problēmām un metodoloģijas jautājumiem. (Lai atceramies no filozofijas vēstures, ka Renē Dekarts sāka filozofijas ceļu, pateicībā par iegūto izglītību sagatavojot darbu par Akvīnieša filozofiju, ko vēlējās dāvināt kā mācību līdzekli jezuītu vadītajai Laflešas kolēģijai; tiesa, jezuītu tēvi novērtēja šo darbu kā neatbilstīgu tomisma nostādņēm, un, jāteic, viņiem bija taisnība, jo tas droši vien bija jau kartēzisma oriģinālfilozofijas pieteikums.) Jesuīti izveidoja Amerikas kontinenta un citu zemju – uz kuriem viņi bija devušies misijas darbā – ģeogrāfiskās kartes, aprakstīja to vietu augu un dzīvnieku vidi un izveidoja etnogrāfijas pamatus, aprakstot vietējo cilšu un tautu dzīvesformas.

Taču viņi „izdomāja” arī baletu, kas aizsākās kā jezuītu skolu uzvedumu žanrs, viņi lielā mērā ielika modernās teātra mākslas pamatus, izveidoja īpašu arhitektūras, tēlotājas mākslas¹⁴ un mūzikas stilu. Tomēr jezuīti izcēlās un joprojām ir pazīstami ar praktisko darbību, sākot no maizes cepšanas un zivju audzēšanas līdz celtniecības paņēmieniem vai, minot modernākus piemērus, – līdz biznesa struktūru vadībai un nanotehnoloģiju izmantošanai. Tātad, var teikt, ka jezuītu garīguma tradīcijas iedzīvināšana Latgalē ir saglabājusies kā viens no latgaliskās katoliskās tradīcijas raksturlielumiem, par kuras saknēm var nezināt, taču tā ir tradīcija, kurā veidojas personība ar savu īpašo esamības aicinājumu.

Runājot par šo tradīciju kā Staņislava Ladusāna bērnības un jaunības vidi, jāuzsver – kā mēdz runāt par jebkuru personu – agrīnie iespaidi un to nozīme cilvēka dzīvē. Tas varētu radīt priekšstatu, ka cilvēks vismaz kādu laiku attīstās kā pasīva būtne, taču patiesībā izteikums „dvēseles iespaidi” ir fragments no sv. Akvīnas Toma smalki izstrādātās intelektualitātes teorijas. Akvīnieša skatījumā cilvēks piedzimst ar intelekta spēju, kas, aktīvi izzinot lietas, kļūst par aktīvo intelektu un „sastrādā” jeb saprot pārdzīvoto, veidojoties pieredzei un līdz ar to arī sapratnei. Turklāt – jo ar lielāku interesi un pašatdevi cilvēks nododas kādas lietas izzināšanai, jo pieaug mīlestība viņa dvēselē un kā labuma augstākais veids atver intelektu sevi pārspējošā virzienā. Cilvēkam, kura esamības aicinājums ir filozofija, būtu jābūt jo sevišķi apdāvinātam ar izbrīna, līdzdalības un degsmes dāvanām, lai tiektos izzināt fizisko pasauli jeb *physis*, ja lietojam šo vārdu pirmsokratiķu nozīmē gan kā esamības tvērumu, gan – vēl jo vairāk – kā metafizisko realitāti.

Liekas, ka S. Ladusānam šī līdzdalības pasaulē spēja ir piemītusi visu mūžu. Tā Krakovas *Ignatianum*¹⁵ profesors un kādreizējais rektors, poļu filozofijas vēsturnieks Romans Darovskis, *sj* iegrimst domās un smaidot atceras tikšanos ar S. Ladusānu: „Viņš bija ļoti dedzīgs cilvēks, ļoti dzīvi un aizrautīgi līdzdalīgs visā, kur iesaistījās.”¹⁶ Jādomā, ka S. Ladusāna esamības aicinājuma veicināšanā būtiska nozīme ir bijusi reliģiskajai audzināšanai ģimenē un jau agri iesāktajai ticības praksei Katoliskajā Baznīcā.

20. gadsimta izcilais viduslaiku filozofijas pētnieks E. Žilsons (*Gilson*) apraksta tradīciju, kurā pats attīstījies un kas, iespējams, izgaismo ticības nozīmi arī S. Ladusāna filozofa esamības aicinājuma attīstībā. E. Žilsons raksta, ka jaunais katolis aug tradīcijā, kurā, pats to neapzinādamies, iepazīstas ar

latīņu terminoloģiju, kas lielākoties ir grieķiskas izcelsmes un ir atrodama katoliskajā dogmatikā. Dievišķā liturģija piesaista jauno cilvēku filozofiskajai valodai, jo viņš iegaumē jēdzienus, izrunā tos un pat izdzied. Un, E. Žilsons turpina, liturģiskā dziedāšana ir tik ļoti saistīta ar vārdu jēgu, ka pat gadus četrdesmit vēlāk pietiek vien atcerēties melodiju, lai vārdi paši atautu atmiņā. *Non in unius singularitate personae, sed in unius Trinitate substantiae.; et in personis; proprietate, et in essentia unitas*, – prātam nav iespējams saprast šo formulējumu jēgu, ja tas neiedziļinās tur lietotajos filozofiskajos jēdzienos. Liturģijā vārdi *substance, būtība, īpašība, persona* atrodas reliģiskās dogmas noslēpumainās patiesības kontekstā. Protams, ka frāzes, kurās šie jēdzieni ir iesaistīti, pašas par sevi nav filozofiski spriedumi, taču jaunais cilvēks jau ir pieradis tos lietot un apjēgt. Tādējādi ļoti ilgu laiku pirms filozofijas studijām vārda akadēmiskajā nozīmē jaunais cilvēks ir lielā daudzumā un nopietni apguvis precīzus metafizikas jēdzienus.¹⁷ Tā, varētu piebilst S. Ladusāns ar vārdiem, ko lasām darbā „Daudzpusīgā gnozeoloģija”, *veidojas cilvēka intīma draudzība ar dziļu prātniecību* jeb filozofija.

Taču ir ļoti svarīgi, lai arī jaunā cilvēka audzinātāji un skolotāji pamanītu viņā esamības aicinājuma aizmetņus un veicinātu to izkopšanu. Izskatās, par jauno Ladusānu šai ziņā ir ticis gādāts: visupirms jau Ludzas ģimnāzijā, kur viņš iestājas pēc dzimtās Zvirgzdenes pamatskolas pabeigšanas. P. Laizāns uzsver, ka Ludzas ģimnāzijā ir izveidojusies Ladusāna interese par filozofiju, jo īpaši pateicoties direktora Jāņa Turkopuļa (*Jōns Turkopuļs*)¹⁸ vadītajām mācību stundām antīkajā literatūrā, loģikā un psiholoģijā, kā arī vēstures skolotāja Roberta Cīruļa stāstījumiem par izciliem filozofiem.¹⁹ Turklāt direktors Turkopulis ir cieši saistīts ar žurnāla „Zidūnis” darbību, kas rāda latgališu žurnālistikas līmeni un tendences²⁰ un kura redaktors bija Pēteris Strods (*Pīters Strods*).

Žurnāls „Zidūnis” ir centrs Latgales kultūrvēsturiskā mantojuma apzināšanas darbam – ar žurnāla starpniecību priesteris P. Strods aicina atsaukties un būt līdzdalīgiem paša iecerētā Latgales muzeja eksponātu un Latgales folkloras materiālu vākšanā; arī Centrālās bibliotēkas muzeja nodibināšana Rēzeknē ir viņa nopelns. Viņš pats ir publicējis literatūrvēsturiskus apcerējumus par Jāni Poruku un Danti. Tāpat P. Strods „Zidūnī” risina latgališu valodas pareizrakstības jautājumus, un viņa iestrādes ir tik apjomīgas (1922. gadā – „Latvišu volūdas gramatika latgališim”, 1924. gadā – jauns

latgaliešu ortogrāfijas projekts), ka Izglītības ministrija izveido komisiju, kurā P. Strods ir priekšsēdētājs un kuras darbības iznākumā ministrija 1929. gada jūnijā laiž klajā rīkojumu skolām, kur māca latgaliešu dialektu, pareizrakstībā ievērot komisijas priekšlikumus. P. Strods pēc ilgstošas pētniecības 1933. gadā pabeigs latgaliešu valodas vārdnīcu ar 18 000 šķirklīem. Valodintelektuālās aktivitātes iznākums ir arī P. Stroda veiktā latgaliešu valodas reforma Katoliskajā Baznīcā – 1933. gadā izdotā lūgšanu grāmata „Svātō Goda Dōvona”, tāpat kā 1934. gadā izdots „Katōļu ticeības katehisms” kļūst par pamattekstiem liturģiskajā un katehētiskajā praksē.

Taču P. Strods ir pirmais profesionālais latgaliešu filozofs – tā viņu raksturo filozofijas profesors P. Laizāns. S. Ladusānam jau varēja būt pieejama pirmā latgaliski sarakstītā filozofijas grāmata – P. Stroda „*Patiseības maklātōjim*” (1921). Tai pašā gadā „Zīdūņa” dubultnumurā (4.–5.) Strods publicē filozofisko eseju „Atbiļde Atejistā kungam” ar dažiem Dieva esamības filozofiskajiem argumentiem, kas ir pirmuzmetums lielajam darbam „Kāpēc jātic” (1938), par kuru filozofs Pauls Jurevičs rakstis: „[tas] aptver gandrīz visus realitātes novadus un sarakstīts ar lielu erudīciju, ņemot vērā arī jaunākos zinātnes atzinumus, turklāt darba nolūks ir sniegt katoļu ticības apoloģētiku.” Pēc LU priekšlikuma Kultūras fonda dome par šo darbu P. Strodu godalgos (1939). „Zīdūnis” veicina izglītību visās jomās – G. Paļma (priesteris J. Plōņa pseidonīms) raksta par etiķeti, te publicējas autors ar pseidonīmu *Olūts*, kas ir nākamais kardināls Juliāns Vaivods, un arī S. Ladusāns,²¹ t. i., žurnāla numuros, kas iznāk trīsdesmito gadu beigās, kad viņš jau studē Romā.

No S. Ladusāna teiktā ir skaidrs, ka studijām Rīgas Garīgajā seminārā viņu ir rosinājis un iestāšanos atbalstījis Ludzas dekāns Antonijs Urbšs,²² kas vēlāk kļūst par Liepājas bīskapu un kuru vācieši ar varu aizved trimdā 1944. gadā.

Rīgas seminārā S. Ladusāns sastop P. Strodu – filozofijas pasniedzēju, kas pēc studijām Insbrukas un Vīnes universitātē un filozofijas doktora grāda iegūšanas 1926. gadā bija atgriezies Latvijā. Priesteris īsu laiku strādā par Aglonas ģimnāzijas skolotāju un tad viņu ieceļ par Rīgas Garīgā semināra profesoru. Te profesors Strods nodibina un pats vada „Sv. Pētera Kanīzija literāro biedrību” (1927); nodibina arī Latvijas katoļu akadēmiķu biedrību, kuras darbā iesaistās studējošie un jau augstskolas beigušie ļaudis. Te vienā mācību gadā nolasīti ap diskutēti ap divdesmit zinātnisku priekšlasījumu.

No 1928. gada līdz 1932. gadam, tātad ieskaitot arī S. Ladusāna studiju laiku Rīgā, P. Strods bija Rīgas Garīgā semināra garīgtēvs. Studenti atceras, ka profesors P. Strods individuālajās pārrunās ar audzēkņiem ir bijis ļoti smalkjūtīgs, uzmanīgi un pacietīgi klausījies, piezīmes izteicis ļoti saudzīgi. Šī uzmanība „atvēra ceļu atklātībai, jo pat vislielāko šaubu gadījumos ar viņu varēja izrunāties kā ar tēvu”. Studenti apbrīnoja profesoru P. Strodu par to, kā viņš bija ievingrinājies pakļaut savu raksturu, temperamentu gribas vadībai. Likās, nekas viņu nespēj satraukt, sanervozēt. Patiesībā viņš bija ļoti dziļi jutīgs un nepatīkamo mēdza smagi pārdzīvot, bet to varēja noprast tikai no tā, ka strauji mainījās viņa sejas krāsa un raustījās uzacis. Bet balss vienmēr palika mierīga un nosvērta. Viņa stāja vienmēr bija nopietna, cieņas pilna, kustības savaldīgas. Jo sevišķi Svētajā Misē P. Strods ar lielu cieņu un godbijību izpildīja priesterisko kalpojumu. P. Strods ir lasījis lekcijas filozofijas vēsturē, loģikā, izziņas kritikā, ontoloģijā, teodicejā, ētikā, kosmoloģijā un psiholoģijā. Vēl pēc Otrā pasaules kara viņš mācīja filozofiju topošajiem priesteriem, starp kuriem bija arī nākamais kardināls Jānis Pujats. Lekcijas lasīja latīņu valodā un latīniski vajadzēja atbildēt arī eksāmenā. Un, kā atceras kādreizējie audzēkņi, pārbaudījuma laikā bīskaps Strods ir spējis ļoti ātri novērtēt studenta zināšanas un lieki nevienu nav aizkavējis. Latvijas Universitātes filozofijas vēstures profesors P. Laizāns komentē: „Pēteris Strods ir viens no latviešu profesionālās filozofijas, tās katoliskās orientācijas izveidotājiem. Viņš ir latgaliešu profesionālās filozofijas pētniecības pamatlicējs. [...] arī filozofijā viņš ir enciklopēdistis, kura plašās zināšanas par dažādu laiku un virzienu filozofiju sasaistās ar specifiskiem pētījumiem, īpaši par sv. Augustīnu un sv. Tomu. [...] [par viņiem] līdz pat mūsdienām latviešu valodā nav labāku darbu par tiem, kurus ir sagatavojis Pēteris Strods.”²³ Tomēr, jādāma, ka, pateicoties P. Strodam, kura filozofiju raksturo neotomistiskā ievirze, S. Ladusāns tā īsti sāk pievērsties Akvīnieša mantojumam, kas ir arī jezuītu izglītības un zinātnes būtiska sastāvdaļa.

Līdz ar Latvijas valstiskuma pirmajiem gadiem Katoliskā Baznīca Latvijā pētīja jautājumu par to, kādu ordeņu un kongregāciju pārstāvji būtu jāaicina uz Latviju, lai veicinātu tautas garīgo aprūpi un visatbilstīgākos Baznīcas misijas darba kalpojumus Māras zemē. Bez šaubām, *Societas Jesu* jeb Jēzus Sadraudzība, kuras darbība bija ilgusi divus gadsimtus, bija ļoti labi pazīstama un pieņemama Latvijas vidē. Tomēr jezuītu atpakaļceļš uz Māras zemi

bija ildzis jau veselu desmitgadi. Mazpolijas (*Polonia Minoris*) provinces priekšnieks Vladimirs Ļedohovskis jau 1922. gadā raksta ordeņa ģenerālim par jezuītu misijas atjaunošanu Igaunijā un sarunām ar Rīgas arhibīskapu A. Springoviču, kas vienlaikus ir Igaunijas Katoliskās Baznīcas vadītājs.²⁴ Vatikāna valsts sekretārs P. Gaspari sarakstē par jezuītu iespējamo darbību Igaunijā aizrāda, ka šajā zemē neviens negrib ne redzēt poļu vai vāciešu jezuītu tēvus, tāpēc jādomā par citu tautību misionāriem, teiksim, franču jezuītiem.²⁵ (Galu galā tie ir Lielbritānijas jezuīti.) Jaunais pāvesta apustuliskais delegāts jeb sūtnis Latvijā, Lietuvā un Igaunijā – Antonino Cekini (*Zecchini*), kas ir kanonisko tiesību un teoloģijas doktors un jezuītu tēvs, ierosina ordeņa ģenerālim, ka būtu jāizskata iespēja Latvijā izveidot misiju, kas būtu neatkarīga no Vācijas asistences jeb ordeņa pārvaldes struktūras, tādējādi arī reliģiskās dzīves organizācijā uzsverot Latvijas suverenitāti.²⁶ Tai pašā laikā Baznīcas vadība Latvijā nevēlas sasteigt garīgo ordeņu ienākšanu šajā zemē, jo sabiedrībā vēl pietiekami lielā mērā valda aizspriedumi pret šo dziļāko reliģiskās dzīves formu. Pat vēl divdesmito gadu sākumā sociāldemokrāti piedāvā Satversmes projektu, kura 2. daļas 112. pantā teikts, ka „jezuītu ordeņa darbība Latvijā ir aizliegta”, tomēr šis projekts netiek pieņemts.²⁷

Kamēr tiek meklēti organizatoriskie risinājumi, Rīgas arhibīskaps A. Springovičs un V. Ļedohovskis, nu jau jezuītu ģenerālis jeb ordeņa augstākais vadītājs Romā, vienojas, ka vislabākais risinājums būtu, ja atrastos latvieši, kas vēlētos sagatavoties jezuīta profesijai un vēlāk kalpotu dzimtenē. Tādēļ 1932. gadā Aglonā ierodas un rekolekcijas jeb garīgos vingrinājumus Latvijas garīdzniekiem vada poļu jezuīts J. Rostvorovskis (*Rostworowski*), SJ, kas jau iepriekš bija vienojies ar Rīgas arhibīskapu A. Springoviču par rekolekciju norisi.²⁸ Tēva Rostvorovska uzvārds Mazpolijas provinces dokumentos 30. gadu sākumā parādās visdažādākajās sakarībās, jo viņš aktīvi veic saraksti dažādos jautājumos, acīmredzami ir uzņēmīgs, aktīvs un izdarīgs, pirms Latvijas brauciena viņš tikko kā ir atgriezies no misiju darba Francijā, viņa vadībā izdots Jaunās Derības tulkojums poļu valodā. Var spriest, ka tēvs Jans Rostvorovskis ir ļoti dedzīgs misionārs un spējīgs uzrunāt klausītājus tā, lai tie, kas būtu aicināti jezuīta profesijai, izdzirdētu savu sirdsbalsi.

Vienlaikus veidojas jezuītu interesentu grupa. Jādomā, ka par jezuītiem pirmais bija sācis interesēties J. Pudāns, kad iepazīnās ar ordeņa pārstāvjiem kanonisko tiesību studijās Strasbūrā. Vēlāk viņš, būdams Aglonas ģimnāzijas

kapelāns, rada kopīgu valodu ar Aglonas draudzē un ģimnāzijā strādājošo V. Treibšo un abiem pievienojās L. Lapkovskis. Savukārt S. Kučinskis un P. Bečs bija mācījušies Aglonas ģimnāzijā un, kad 1932. gadā viņi iestājās seminārā, tur sastapa J. Umbraško un S. Ladusānu, kuri neatkarīgi viens no otra bija domājuši par stāšanos jezuītos. Pēc Ladusāna, Umbraško un Kučinska sarunas par jezuītiem notika saziņa ar Pudānu un, var teikt, izveidojās jezuītu interesentu grupa.²⁹

Nākamie latviešu jezuīti galīgo izvēli izdara gadu vēlāk – 1933. gadā, kad atkal Aglonā notiek jezuītu rekolekcijas, ko vada tēvs Sapuha (*Sapucha*), SJ, un to nobeigumā trīs latviešu priesteri – Vladislavs Treibšo, Jāzeps Pudāns un Longins Lapkovskis poļu jezuītam izsaka vēlēšanos iestāties ordenī. Kopā ar viņiem 1933. gada 13. septembrī Mazpolijas provinces noviciātā Starovesā novīču jeb sagatavošanās mūka kārtai gaitas uzsāk arī Rīgas Garīgā semināra audzēkņi Pāvils Bečs, Staņislavs Kučinskis, Jūlijs Umbraško un Staņislavs Ladusāns. Jāteic, ģenerāļa Ļedohovska lēmums nosūtīt latviešus uz Starovesu ir simbolisks, jo tādējādi viņi atjauno saikni ar jezuītu tradīciju Latvijā, kas tika pārtraukta 1820. gadā, starp citu, Pušā slēdzot noviciātu, kas tika pārcelts uz Boloņu, bet svētlietas un daudzas latviešu grāmatas nonāca glabāšanā Starovesas noviciātā.

Sagatavošanās jezuīta profesijai norit saskaņā ar ordeņa izglītības programmu, kas pazīstama ar nosaukumu „Ratio Studiorum” un pamatos tika izstrādāta vēl Lojolas Ignācija laikā. Tā prasa īpašu aplūkojumu, jo ir atslēga, lai saprastu, kā kļūt par jezuītu, kas spēj darboties tik efektīvi, cik vien cilvēkam tas ir iespējams. Protams, tas ir īpašs temats, ko nav iespējams izvērst šai rakstā. Jāpiebilst, ka sagatavošanās jezuīta profesijai kopumā aizņem četrpadsmit gadus. Šādu ceļu gāja arī S. Ladusāns, divus gadus studējot noviciātā Starovesā, pēc tam licenciāta līmenī četrus gadus – filozofiju, no tiem vienu gadu Krakovā un trīs Romā – Gregora Pontifikālajā universitātē un turpat vēl četrus gadus – teoloģiju, vienu gadu pavadot t. s. trešajā sagatavošanās posmā jeb terciātā Florencē, kas jāiziet pēc priesteru svētības saņemšanas, un trīs gadus viņš studēja filozofijas doktorantūrā, atkal Gregorianā.

No dokumentiem ir saprotams, ka rūpes par latviešu novīciem ir pastāvīgas. Tā, piemēram, Starovesas noviciāta studiju prefekts Maksimilians Kolsdorfens informē provinciālpriekšnieku Vladimīru Konopku, ka „saprotams, viņi mācās vācu valodu, mums ir divi kursi vācu valodas apguvei”.³⁰ Bet

S. Ladusāna esamības aicinājuma attīstībā acīmredzot ir svarīgi, ka tiešais garīgais vadītājs – noviciāta maģistrs Augustīns Dila (*Dyla*) ir viens no ievērojamākajiem 20. gadsimta pirmās puses poļu jezuītu filozofiem. Viņš pasniedzis filozofiju, kosmoloģiju un dabaszinātnes Novisadzas kolēģijā un Jagelonas Universitātē.³¹

Pēc diviem noviciāta gadiem – 1935./36. mācību gadā S. Ladusāns uzsāk filozofijas studijas Krakovas Jezuītu filozofijas fakultātē. Tur viņš iedibina ciešas draudzības saiknes ar pasniedzējiem un studiju biedriem, gadu gadiem aizvien sūtīdams sveicienus „visiem manas fakultātes jezuītiem”.³² Vēstulē ievērojamajam poļu jezuītu filozofam, eksperimentālās psiholoģijas speciālistam P. Sivekam (*Sivek*) Ladusāns vaicā: „Kā tur mana Polija? Vai Katoļu Baznīca darbojas no visa spēka? [...] un universitāte?”³³ P. Siveks bija kļuvis ļoti pazīstams ar saviem pētījumiem t. s. racionālajā psiholoģijā, viņa konsultāciju par eksperimentālās psiholoģijas iespējām un robežām bija gribējis saņemt Jagelonas Universitātes profesors, E. Huserla skolnieks R. Ingardens.³⁴ P. Siveks bija lasījis lekcijas Jezuītu filozofijas fakultātē, viņa grāmata „Psychologia Metaphysica” (1932) bija guvusi ievērību katoliskajās akadēmiskajās aprindās, vēlāk viņš pasniedza Romā, Gregorianā. Tomēr liekas, ka Ladusāna un Siveka draudzība sevišķi cieša kļuva Brazīlijā, kur latviešu filozofs strādāja no 1947. gada februāra, bet Siveks, atsaucoties Brazīlijas centrālās provinces priekšnieka Li P. Rou, *sj* aicinājumam, bija ieradies lasīt lekcijas psiholoģijā un filozofijā Riodežaneiro, Sanpaulu, Kampinā un Portalegrā. Katrā ziņā profesora S. Ladusāna interese par psiholoģiju Siveka piedāvātajā konceptuālajā ietvarā ir noturīga jau no Krakovas studiju laika. 20. gadsimta septiņdesmitajos gados S. Ladusāns pēti parapsiholoģiju un skata tās parādības kā racionāli izskaidrojamas un pētāmas kognitīvās fenomenoloģijas³⁵ plāksnē – profesors ilgus gadus ir strādājis joprojām darbīgā un slavenā jezuītu tēva Kvevedo vadītajā Latīņamerikas Parapsiholoģisko pētījumu centrā.

Jāteic, ka Ladusāna studiju laikā Krakova ir filozofiskās intelektuālītātes lielpilsēta. Te Jagelonas Universitātē strādā R. Ingardens, te darbojas Krakovas pulciņš (*Koł Krakowski*), kas, balstoties uz K. Mihaļska (*Michalski*) neotomistisko pieeju, konceptualizē tomismu kā atvērtu filozofiju, kas pieņem patiesību jebkurā laikmetā, tiecas paveikt tomistiskās filozofijas un teoloģijas atjaunotni ar modernās loģikas palīdzību. Kopā ar Mihaļski pulciņu

vada Jans Lukaševičs, kas ir bijis F. Brentāno skolnieka, Ļvovas un Varšavas skolas dibinātāja Kazimira Tvardovska audzēknis.³⁶ Par filozofiskās dzīves spraigumu liecina Krakovā 1936. gadā notikušā poļu filozofijas kongresa dalībnieku vārdi un stenogrammas. Tā, piemēram, V. Tatarkevičs, analizējot Eiropas modernās filozofijas situāciju, kritiskā skatījumā pievēršas viduslaiku filozofijas vērtējumam. Tatarkevičs iebilst pret to, ka viduslaikus skata kā laikmetu starp antīko un jaunlaiku filozofiju, ar to it kā izsmēlot viduslaiku nozīmi. Viņš uzsver, ka antīkās un viduslaiku metafizikas tipus jaunlaiku filozofija nepapildina ar kādu jaunu metafizikas veidu, jo jaunlaiku domāšana ir *minimālistiska* – antimetafiziska un ir nostājusies paš aizsardzības pozīcijās un tās spilgtākais raksturojums ir pozitīvisms. Pēc J. Lukaseviča runas plenārsēdē R. Ingardens uzsver, ka matemātiskā loģika nav filozofija. Ingardens uzskata, ka ir jāpētī filozofijas un metafizikas mīklas, un pat, ja var atzīt, ka dažas mīklas rodas metodes trūkuma dēļ, ir jājautā – kas ir šī metode? Vai tā ir saskanīga ar pētāmo mīklu raksturu? Vispirms, saka Ingardens, būtu jānoskaidro filozofijas un metafizikas mīklu īpašais raksturs un tikai tad jāķeras pie to metodiskiem pētījumiem. Fenomenologs polemizē arī ar K. Adjukeviču par tā priekšlasījumā „Ideālisma mīklas semantiskā formulējumā” idejām, kritizējot autoru, ka tas apraksta izziņas teoriju kā nozīmju teoriju. Alfreds Tarskis komentē, ka Lukaseviča un Ingardena sapratne par to, kas ir metafizika, ir pilnīgi atšķirīga, jo, kā redzams, Lukasevičs visu reducē uz valodas loģikas jautājumiem un apšaubā metafizikas zinātniskos pamatus.³⁷ Nevar droši apgalvot, vai students Ladusāns piedalījās šajā kongresā kā klausītājs, taču nav jāšaubās, ka viņš bija pazīstams ar filozofiskajām nostādnēm, kas tika attīstītas viņam apkārtējā akadēmiskajā vidē un šajā kongresā nokļuva polemikas centrā. Vai gan Ladusāna vēlākajā konceptuālajā izvēlē par labu fenomenoloģijas perspektīvai R. Ingardens un poļu fenomenoloģijas skola, kuru pēcāk pārstāvēja arī K. Vojtila, būtu bijusi bez kādas nozīmes?

Pēc Krakovā pavadītā gada Ladusāns dodas uz Romu, uz jezuītu vadīto Gregora Pontifikālo universitāti, kur turpina studēt filozofiju. Te sv. Akvīnas Toma Pontifikālās akadēmijas rīkotajā konkursā, – tās pašas akadēmijas, par kuras pilntiesīgu locekli viņš kļuvis daudzas desmitgades vēlāk, – S. Ladusāns iegūst pirmo vietu par darbu „De principii causalitatis origine et veritate” („Par pirmsākumu un patiesības cēlonības principiem”) (1938). Pētījumu Ladusāns ir uzrakstījis rokkrakstā latīņu valodā uz 53 lappusēm, un tas sastāv

no 10 daļām. Šajā rokrakstā pirmoreiz dzirdam ieskanamies to tēmu, ko profesors Ladusāns gnozeoloģiskās triloģijas pirmajā daļā „Daudzpusīgā gnozeoloģija” izvērš kā patiesības dabiskās pazīšanas koncepciju. 1938. gada pētījumā, balstoties uz Akvīnas Toma pieeju, Ladusāns risina jautājumu par prāta principiem kā filozofiskās izziņas un patiesības cēlonisko pamatu.³⁸

Pēc teoloģijas studijām (1938–1942) un licenciāta grāda saņemšanas,³⁹ saskaņā ar jezuītu ordeņa kārtību S. Ladusāns gadu (1942–1943) pavada terciātā jeb trešajā pārbaudes posmā Florencē. (S. Ladusāns, S. Kučinskis un P. Bečs 1941. gada 26. jūlijā, jezuītu galvenajā – *Il Gesu* baznīcā Romā bija saņēmuši priesteru svētību.) Pēc tam Ladusāns atgriežas Romā (1943) un uzsāk filozofijas doktora studijas *Gregorianā*, ko pabeidz ar disertācijas aizstāvēšanu un doktora grāda iegūšanu 1946. gada 25. novembrī. Doktora darba temats ir „L'intelligibile nel sensibile secondo i primi scritti di Kant e nell'insegnamento dell'Aquinate”⁴⁰ („Sajūtu inteligibilitāte Kanta agrīnajos darbos un Akvīnieša domā”). Ievadā Ladusāns iezīmē divas spēcīgi izteiktas tendences Kanta filozofijas pētniecībā.

Pirmkārt, neokantieši Kohens, Vindelbands, Kasīrers u. c. redz vācu filozofā apziņas teorētiski un loģiski, kas risina izziņas iespējamības un cilvēka intelekta robežu jautājumu. Otrkārt, tādi autori kā F. Paulsens (*Paulsen*), M. Vunts (*Wundt*) un P. Karabilīzi (*P. Carabellese*) saskata Kanta filozofijā metafizikas ievirzi, kas vērsta uz esamības problēmu risinājumu.⁴¹ Disertācijas autors tūlīt pat norāda, ka pirmais viedoklis ir *vienpusīgs* (sal. ar profesora Ladusāna veikto vienpusīgo gnozeoloģiju aprakstu darbā „Daudzpusīgā gnozeoloģija”), savukārt otrais domas virziens ir perspektīvs. Kanta domas centrā, raksta Ladusāns, ir sajūtu pasaules un inteligiblās pasaules saistība. Kants nonāk pie „likuma” par dabas sensibilitātes inteligibilitāti (intelekta klātbūtni sajūtās jeb t. s. sajūtu saprātīgumu – aut. piez.), un tas ir brīvības pamatojuma jautājums iepretim dabas deterministiskajai nepieciešamībai. Gribas metafizika apstiprina inteligiblo pasauli un ir fenomenālās pasaules pamats.⁴² Šādu skatījumu patlabanējā filozofijā nelabprāt pieņem daudzu iemeslu dēļ, kurus te neaplūkosit, raksta Ladusāns.

Lai novērtētu Ladusāna pieeju un pētniecisko drosmi, ir jāatgādina, ka pat vēl tagad, pusgadsimtu vēlāk, spriedumi par Kanta filozofijas attiecībām ar metafiziku pētnieku vidē ir atšķirīgi. Vieni uzskata, ka vācu ideālisms nebija metafiziski orientēts.⁴³ Citi nepiekrīt šim uzstādījumam,⁴⁴ atsaucoties

uz sapratnes jēdzienu (*Vernunftbegriff*) kā metafiziskās domāšanas rīku, kas sakārto bezjēdzīgo pasauli un padara to par inteligibli tveramu realitāti.⁴⁵ Vēl citi Kanta attieksmi pret metafiziku nosauc par divdomīgu, jo viņš ir vairījies saraut sakarus ar tradicionālo, tātad sholastikā sakņoto ontoloģiju vai metafiziku.⁴⁶ Varbūt Kants drīzāk bija kritisks pret metafizisko dogmatismu, kas ļāvās ilūzijai, ka prāta reprezentācijas pilnīgi atbilst lietām, kas tiek reprezentētas?⁴⁷ M. Heidegers uzsver, ka filozofiskās problemātikas smaguma centra pārnēsums uz apziņu, subjektivitāti, transcendentālās apercepcijas Es, teorētisko un praktisko prātu un spriestspēju ierosina metafiziku Kanta sistēmā.⁴⁸

Disertācijā Ladusāns motivē pievēršanos Kantam ar to, ka viņa ideju ietekme uz kultūru ir milzīga, tā patiesi ir visas modernās filozofijas atslēga. Citiem vārdiem sakot, viņš ir iecerējis tvert modernās filozofijas būtību un to konfrontēt ar Akvīnas Toma mācību. Šajā nolūkā Ladusāns atklāj, ka izmantos būtības salīdzinošo (*essenzialmente comparativo*) metodi – konfrontēt filozofijā pastāvošo divu minēto lielo noietņu uzstādījumus, konceptualizējot sensiblās realitātes inteligibilitāti un no tās skatpunkta analizējot abu virzienu autoriem kopīgo un atšķirīgo.

Ladusāns atklāj filozofa pašapziņu komentārā: „Filozofisks pētījums nav vienkārši reportāža par autora veikumu, bet gan ir intimitātes pilna iedziļināšanās tajā stāvoklī, ko sauc par izziņu, tajā, kādēļ filozofs ir kaut ko teicis, kāda ir viņa filozofijas iekšējo līniju attīstība, kur sakņojas attiecīgā domāšana, kāda ir pētāmā autora [veiktās] izziņas vērtība; [filozofiskais pētījums ir] patiesības pētījums, kurai ir jātriūmfē.”⁴⁹ Visbeidzot S. Ladusāns pamato, kāpēc ir iespējams skatīt vienotā kopveselumā Akvīnas Toma un Imanuela Kanta filozofiju. Akvīnietis piedzima 13. gadsimta sākumā. Kants piedzima ļoti tālu no Rokasekas pils – 18. gadsimta Kēnigsbergā un auga kultūrā, kas ļoti atšķīrās no tās, kādā noritēja dzīve viduslaikos. Vai tāds salīdzināms pētījums ir leģitīms? Ir, atbild Ladusāns, un ir ļoti auglīgs (it. – *fruttuoso*), jo abu saskares punkts ir meklējams patiesības problēmā, metafiziskās inteligibilitātes jautājumā un vaicājumā par intelekta mērķi.

Tādējādi S. Ladusāna disertācijā redzam parādāmius jēdzienus, tēmas un uzstādījumus, – piemēram, *izziņas vērtība*, patiesība, sajūtu inteligibilitāte, kas apmēram 20 gadu laikā pārveidosies par daudzpusīgā humānisma koncepcijas pamata – daudzpusīgās gnozeoloģijas – elementiem. Taču izšķirīga

nozīme tajā būs fenomenoloģijas kā modernās filozofijas maģistrālā virziena izstrādņu sintēzei ar tomisko intelektualitātes teoriju.

Pēc disertācijas aizstāvēšanas S. Ladusāns divus mēnešus studē portugāļu valodu un gatavo lekcijas, kas būs jālasa Brazīlijā, uz kuru viņam jānodas misiju darbā, lai atjaunotu tomisma filozofiju un tās pasniegšanu strauji augošās un modernizējošās Brazīlijas katoliskajās universitātēs. „Okeānu viņš [...] šķērsoja ar kādu vecu kuģi, kas kuģoja zem Brazīlijas karoga un kas 27 dienu ilgajā braucienā divreiz gandrīz avarēja.”⁵⁰

Tātad – kopsavilkumā būtu jāsecina, ka nacionālās identitātes intelektualitātes dimensija var atklāties, cienot piederības tradīciju, ieklausoties esamības aicinājumā, kura attīstībā nozīmīga ir laba izglītības un audzināšanas sistēma un kurā darbojas misijas apziņas papildīti cilvēki, tāpat arī saskarsme ar akadēmiski rosinošu starptautisko vidi. Tomēr, pirms ķerties pie akadēmiskās izcilības sagatavošanas plāna un skaitliskiem aprēķiniem, vispirms būtu jāiedzīvina sabiedrībā tas, par ko uzstājīgi vēsti S. Ladusāna dzīves liecības – patiesība kā jebkuras izziņas mērķis un kā tikums – patiesīgums, kas, Akvīnas Toma vārdiem runājot, nodrošina jebkuras cilvēku kopības pastāvēšanu.

Vēres:

- 1 Īsas biogrāfiskas ziņas par Latvijas jezuītiem ir sniegtas grāmatas „Jezuīti 20. gadsimtā” (Lietuvas–Latvijas jezuītu province, [2005], 208.–212. lpp.) pielikumā.
- 2 Vēstuli S. Ladusāns raksta latgaliski, šeit tā citēta latviskojumā: *Epist.* S. Ladusāns – V. Treibšo, 31.03.1990., *Endereço*: Rio de Janeiro, Residência da Universidade Católica, Rua Marques de São Vicente, 293 // Nenumurēts dokuments *Societas Jesu* Lietuvas un Latvijas provinces arhīva lietā „Staņislavs Ladusāns” (Viļņā, pie jezuītu sv. Kazimira baznīcas, *Didžioji gatve* 34). Pēc padomju okupācijas gadiem Lietuvas un Latvijas provinces arhīva darbība ir atjaunota, ir saņemti arhīvi no Čikāgas, kur lietuviešu jezuītu trimdas centrā tie bija krāti daudzus desmitus gadus, tomēr datu apstrāde noris pamazām, tādēļ arī daudzi dokumenti vēl nav arhivēti atbilstīgi standartam un nav iespējams uzrādīt identifikācijas numurus.
- 3 Vēstuli V. Treibšo raksta latgaliski, šeit tā citēta latviskojumā: *Epist.* V. Treibšo – S. Ladusāns, 15.05.1990. // Nenumurēts dokuments *Societas Jesu* Lietuvas un Latvijas provinces arhīvā Viļņā.
- 4 Spogis A. „Kristeigūs metafizikas ceļā. Pagūdynājumi latvišu jezuītam prof. Dr. Staņislavam Ladusānam” // DzeivE. Latgaļu žurnāls zynōtnei un literaturai. Andryva Jūrdža fonda izdevums. Volumen 1X, 1987, Oktobris–decembris, Nr. 161, 6.–9. lpp., 6. lpp.

- 5 *Epist.* S. Ladusāns – Boguslaw Steczek, Pol. Merid. Provincialis, 3.04.1990. // Koresponden-
dencja prowincjalska za rok 1990, stran 1–301. Rkp. Nr. 4737, str. 142. – Archiwum Provinci
Malopolskiej T. J. w Krakowe, Maly Rynek, 8.
- 6 Sk.: Inese Šteinerte. Mūžībā aizgājis jezuītu tēvs Staņislavs Kučinskis // Katoļu kalendārs
2009. gadam. – Romas Katoļu Baznīcas Rīgas metropolijas kūrījas izdevums, 2008,
252.–254. lpp., 253. lpp.
- 7 Laizāns Pēteris. Staņislava Ladusāna daudzdimensiju humānisma filozofija // Filsofs
starp tradīciju un pieredzi. Veltījums profesoram Pēterim Laizānam. – Rīga: Zinātnē,
2004, 28.–33. lpp., 29. lpp.
- 8 Turpat
- 9 Meikuls Apeļš. Latgališu literatūras vēsture. – Rēzekne: Latgolas Kultūras centra izdev-
niecība, 2007, 11. lpp.
- 10 Laizāns, op. cit., 30. lpp.
- 11 Skaidrīte Kalvāne (māsa Klāra, P.I.J.). Atsevišķu kultūru nozīme Katoliskajā Baznīcā
21. gadsimtā – latgališu valodas piemērs // Starptautiska zinātniska konference teoloģijā
(2004. gada 28.–29. maijs) „Baznīca XXI gadsimtā”. Žurnāla Eļlet un māciet speciālizdev-
ums. – Laterāna Pontifikālās Universitātes filiāles Rīgas Teoloģijas institūts un Rīgas
Augstākais Reliģijas Zinātņu institūts, 205.–212. lpp., 208. lpp.
- 12 Turpat
- 13 Jezuīti 20. gadsimtā, 6. lpp.
- 14 Par nozīmīgu pētījumu šajā kontekstā jāatzīst Latvijā pirmais jezuītu mantojumam
veltītais darbs – mākslas vēsturnieces K. Ogle's disertācija, kas satur arī vērtīgu jezuītu
vēstures pārskatu. Sk.: Ogle K.. Societas Jesu ieguldījums Latvijas arhitektūras un tēlotājas
mākslas mantojumā: Disertācija. – Rīga: Latvijas Mākslas akadēmijas Mākslas vēstures
institūts, 2008.
- 15 Jezuītu vadītā Augstākā Filozofijas un pedagoģijas skola Ignatianum Krakovā ir atjaunots
un moderns turpinājums tai jezuītu filozofijas fakultātei (Liber Facultas philosophiae
Societatis Jesu Cracoviae), kurā S. Ladusāns bija studējis 1935.–1936. mācību gadā.
- 16 Intervija ar R. Darovski (Roman Darowski, TJ), Wyższa Szkoła Filoyoficzno Pedago-
giczna IGNATIANUM, ul. Kopernika 26, Krakovā, Polijā, 27.06.2008.
- 17 Жильсон Э. Философ и теология. – Москва: Гнозис, 1995, сс. 14–15.
- 18 Jōņš Turkopuļš (lit. pseidonīms – Latgolas Sutris) dzimis 1899. gada 1. novembrī Daugav-
pils apr. Preiļu pagastā. Pēterburgā kā eksterns pabeidzis ģimnāziju, mācījies tirdzniecības
zinības. Studējis Pēterpils Universitātes Vēstures fakultātē. 1919. gada sākumā brīvprātīgi
iestājas Latvijas armijā, piedalās kaujās pret boļševikiem un bermontiešiem. 1920. gadā
iestājas un 1923. gadā beidz Latvijas Universitāti. Ir Ludzas ģimnāzijas direktors. Bijis
izdevumu „Latgolas Škola” un „Zīdūnis” vadībā.
- 19 Laizāns, op. cit., 31. lpp. Jāpiebilst, ka Ludzas Valsts ģimnāzija dibināta 1921. gadā, tajā
bija piecas humanitārās un piecas komerclases. Tē darbojās ūdenspulciņa sekcija, kurā
skolēni būvēja laivas, Sarkanā Krusta pulciņš, jauktais koris un pūtēju orķestris, skolēni
aktīvi iesaistījās Ludzas novadpētniecības muzeja veidošanā, piedaloties arheoloģiskajos
izrakumos Ludzas apkārtnē.

- 20 Salcēviča Ilona. Gadsimts latgaliešu prozā un lugu rakstniecībā: 1904–2004. – Rīga: LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts, Zinātne, [2005], 57.–58. lpp.
- 21 S. Ladusāna raksti ir atrodami „Zīdūņa” 1937. gada numuros 8, 9, 10, 11, 12; 1938. – 2, 3, 4, 6, 10; 1939. – 6. numurā.
- 22 Norāde: Spogis A., *op. cit.*, 6. lpp.
- 23 Sk.: Broks J. Skaists mūžs // Bīskapa Pētera Stroda mantojums. P. Stroda simtgadei veltīts biogrāfisku un zinātnisku rakstu krājums. – Rīgas Romas Katoļu garīgā semināra izdevums, 9.–24. lpp.; Trūps H. Prof. Pēters Strods – Rīgas Romas katoļu Garīgā semināra garīgais tēvs // Bīskapa Pētera Stroda mantojums. P. Stroda simtgadei veltīts biogrāfisku un zinātnisku rakstu krājums, 42.–46. lpp.; Laizāns P. P. Stroda darbi filozofijā un viņa filozofiskā skola // Bīskapa Pētera Stroda mantojums. P. Stroda simtgadei veltīts biogrāfisku un zinātnisku rakstu krājums, 56.–65. lpp. Vēl par priesteri P. Strodu jāpiebilst, ka viņš uzraksta trīs drāmas latgaliešu teātrim, no kurām vislielāko ievēribu iegūst „Dzīves viņos”. Kritiķi atzīst, ka šo lugu dramaturģiskā uzbūve nav bez trūkumiem, tomēr garīgais spēks un cerīgums, kas ir šais lugās, ierindo P. Strodu iemīļotāko un atzītāko tā laika Latgales autoru vidū. 1936. gadā P. Strods izdod monogrāfiju par sv. Augustīnu un sv. Akvīnas Tomu, kas tūlīt kļūst par klasisku darbu tolaik joprojām nabadzīgajā latviski lasāmās filozofiskās literatūras klāstā. 1938. gadā, kad seminārs pārtop par Latvijas Universitātes Romas katoļu teoloģijas fakultāti, P. Strods vada Kristīgās filozofijas katedru, ir fakultātes sekretārs un LU padomes loceklis. 1938. gadā pr. P. Strods ir apbalvots ar Triju zvaigžņu ordeni – par nopelniem valsts labā. 1940. gadā, vēl pirms padomju okupācijas un fakultātes likvidēšanas, P. Strods ir bijis ievēlēts par fakultātes dekānu. Visus šos gadus pr. Pēteris Strods ir viens no vislabākajiem sprediķotājiem Latvijā, tāpēc vienmēr tiek aicināts kā garīdznieks uzrunāt tautu svētkos un citos nozīmīgos notikumus; kopš 1926. gada P. Strods vienmēr sprediķo arī lielajos svētkos 15. augustā, Aglonā. 1947. gadā Rīgas arhibīskaps A. Springovičs iesvēti P. Strodu par bīskapu, un pēc arhibīskapa aiziešanas mūžībā P. Strods pārvalda Rīgas metropoliju kā apustuliskais administrators līdz savai nāvei 1960. gada 5. augustā. Bīskaps P. Strods ir apbedīts Rīgā, Romas Katoļu Kristus Karaļa baznīcas kapos.
- 24 W. Ledochowski, 06.04.1922. // Archivum Romanum Societatis Iesu, turpmāk tekstā – ARSI, Pr.e. Lett. et Estoniae, 1001. Let. Est. Finl. 1920-65.
- 25 Sk. kardināla P. Gaspari vēstuli, kas parakstīta Romā 01.05.1922. // ARSI, Pr.e. Lett. et Estoniae, 1001. Let. Est. Finl. 1920-65.
- 26 ARSI, Pr.e. Lett. et Estoniae, 1001. Let. Est. Finl. 1920-65.
- 27 Sk.: Jezuiti 20. gadsimtā, 13. lpp. un 4. atsauci 6. lpp.
- 28 Par to var spriest pēc Jana Rostvorovska, SJ vēstules ordeņa ģenerālim V. Ļedohovskim, kas rakstīta Krakovā 1933. gada 17. aprīli un kurā autors atsaucas uz: „list moj do Ojca Generala po naleganiach Arcyb. Springovicza”, tātad – „par manu vēstuli Tēvam Ģenerālim par arhibīskapa Springoviča [izvirzītajiem] nosacijumiem”. Sk.: ARSI, Inventario della Nuova compagnia. Parte I ie Assistentia Slavica. Provincia Poloniae meridionalis (ante Minoris). I. Epistolae 1006, 1933–1934. Particulares.
- 29 Sk.: Jezuiti 20. gadsimtā. – Lietuvas-Latvijas jezuitu province, [2005], 14.–15. lpp.

- 30 M. Kohlsdorfen – W. Konopka, 24-01-1934 // ARSI. Inventario della Nuova compagna. Parte I ie Assistentia Slavica. Provincia Poloniae meridionalis (antee Minoris). I. Epistolae 1006, 1933–1934.
- 31 Roman Darowski, SJ. Filozofia Jezuitów w Polsce w XX wieku. Próba syntezy. Słownik autorów. - Wyższa Szkoła Filozoficzno Pedagogiczna IGNATIANUM, Kraków, 2001.
- 32 Nr. 238 // Korespondencja i Dokumenty Kolegium Krakowskiego z lat 1979-1980 - Archiwum Provincji Polski Południowej T. J. w Krakowie.
- 33 S. Ladusāns – P. Sivekam, 13-08-1958, Novafriburgā // Siwek Paweł, SI. Korespondencja z lat 1938-1956, pryeważnie dotycząca w sprawach wyhadow na Fordham University oraz kopia jego listow. Rkp. nr. 4355, str. 1–410, str. 216. – Archiwum Provincji Polski Południowej T. J. w Krakowie.
- 34 Sk.: R. Ingarden – P. Siwek, Krakow, 22-08-1959 // Siwek Paweł, SI. *Korespondencja z lat 1937-1980*, Rkp. Nr. 4375, str. 1–490, str. 95. – Archiwum Provincji Polski Południowej T. J. w Krakowie.
- 35 S. Ladusāna fenomenoloģisko pētījumu ievirzi profesore Maija Kūle raksturo kā kognitīvo fenomenoloģiju. Plašāk skat., piemēram, nodaļu „Phenomenology of Cognition and Critical Gnoseology: Staņislavs Ladusāns, S.J.” // Kūle M.. Phenomenology and Culture. – FSI, Rīga, 2002.
- 36 Sk.: Wolak Z. Neotomizm a szkoła Lwowsko-Warszawska – Krakow, 1993.
- 37 Sk.: Przegląd Filozoficzny (Rocznik XXXIX, zeszyt IV). Księga Pamiątkowa III Polskiego zjazdu filozoficznego w Krakowe 1936.
- 38 Sk.: S. Ladusans, S. J. De principii causalitatis origine et veritate. // ARSI, Inventario della Nuova Campagna. Parte Ia. Opera Nostrorum 1181.
- 39 Lic. theol. grāda saņemšanai S. Ladusāns izstrādā darbu „Functio Charitatis in aedificatione Corporis Christi Mystici”. Norāde: Asoc. Latino-Americana de Filosofos Cat. Boletin. No 1 –Ano 1973. Circulacion Interna. – São Paulo, p. 75.
- 40 Atrodama Gregora Pontifikālās Universitātes jeb PUG slēgtajā fondā, vērstoties akadēmiskajā sekretariātā un uzrādot bibliogrāfisko norādi: Philos. 1945./ In Catalogis Dis. I-III/ thema approbatum 30.09.43. /sub No. 204/ 1285/ scripta/ 1.10.1946. Pretēji obligātajai akadēmiskajai praksei, S. Ladusāna darbs nav ticis publicēts monogrāfijā, un tādēļ disertācijas manuskripts ir pakļauts stingriem noteikumiem, kas to katrai personai ļauj apskatīt tikai vienu reizi mūžā, īpašā uzraudzībā un neveicot nekādu kopēšanu. Šo noteikumu dēļ arī pašam S. Ladusānam ir tikusi atteikta disertācijas izsniegšana, kad viņš ar šādu lūgumu savā universitātē bija vērsies no Brazīlijas. Neviena, kas varētu paskaidrot iemeslus lēmumam par manuskripta ievietošanu slēgtajā fondā, vairs nav šai pasaulē. Apsverot visas iespējas, ļoti iespējams šķiet skaidrojums, ka tas ir ticis darīts, lai piesegtu tēvu Ladusānu. Galu galā tas bija gads pēc kara, kad Eiropas liktenis bija neskaidrs un padomju varas iestādes arī Rietumos meklēja rokā padomju okupēto teritoriju iedzīvotājus, lai piespiestu tos atgriezties okupētajā dzimtenē. Nav divu domu par to, kāds liktenis varētu sagaidīt „atpakaļatvesto” jezuītu.
- 41 Ladusans S. L'intelligibile nel sensibile secondo i primi scritti di Kant e nell'insegnamento dell'Aquinate, manuskripts. – PUG, Roma, p. X.

- 42 Ibid., p. XI
- 43 Henrich D. *Between Kant and Hegel* (ed. By D.S. Pacini). – Cambr., Massach., Lnd., England: Harward University Press, 2003. P. 15.
- 44 Sk.: Beiser F. C. *German Idealism. The Struggle against Subjectivism. 1781–1801.* – Harward University Press, 2002.
- 45 Norāde uz klasisko darbu: Wundt M. *Kant als Metaphysiker. Ein Beitrag zur Geschichte der Deutschen Philosophie im 18. Jahrhundert.* – Stuttgart: Verlag von Ferdinand Enke, 1924. S. 177.
- 46 Sk.: Ameriks K. „The critique of metaphysics”. *Kant and traditional ontology // The Cambridge Companion to Kant* (ed. By P. Guyer). – Cambridge University Press. Pp. 249–279.
- 47 Pietersma H. *Phenomenological Epistemology.* – Oxford: Oxford University Press, 2000. P. 537.
- 48 Хайдеггер М. *Феноменология и трансцендентальная философия ценности.* – Киев, 1996. С. 23.
- 49 Ladusāns, *op. cit.*, p. XIV.
- 50 Jezuīti 20. gadsimtā, 20. lpp.

Intellectual dimension of the national identity: case study of professor Stanislavs Ladusans, SJ

The Latvian national identity is often claimed to be that of “peasant’s” identity, (e.g.: “we are all coming from rural culture”). However, as from the beginning, of the 21-st century, it seems to be more appropriate to investigate the intellectual dimension of the national identity – an opportunity that was denied during the soviet period. This could be one of the avenues to reveal the potentiality of our nation in the context of globalization and know-how society. Examination of the intellectual biographies of the Latvian Philosophers could be a very useful means to that end, as they actually are rediscovered after more than half a century of silence. Among them are such personalities as Teodors Celms, (well known in the phenomenological circles), Pauls Jurevičs, Pauls Dale, and others. Possibly, one of the most famous among them, is professor S. Ladusans, SJ, who has developed an original synthesis of the neothomistic approach and cognitive phenomenology. He is well known in the Latin American countries, especially in that of Luso-Brazilian, because for many years he has been

heading catholic philosophical organizations, including CONPEFIL, ACIF and Brazilian Catholic Philosophy Society. His works are well-known even today. At the same time, in his native Latvia he was ignored, because he was a jesuit. He had to leave Europe because it was not possible for him to return to Latvia after World War II, due to the soviet occupation.

Ladusan's name was mentioned again in Latvia in the work of a Latvian philosophy professor Maija Kule in the context of cognitive phenomenology. The present article constitutes initial steps in the investigation of Ladusan's life and work. On the wide basis of archive materials, such as ARSI in Rome, Jesuit province archives in Krakow and Lithuania-Latvia Jesuit province in Vilnius, the process of the intellectual growth of S. Ladusans is shown. Special attention is paid to the doctoral thesis of S. Ladusans, defended in 1946, in Rome. Some of the themes of this dissertation are to be found in his subsequent works.